

**ՀԱՅԵՐԵՆԻ ԵՎ ԱՆԳԼԵՐԵՆԻ ԱՆՎԱՆԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾԱԿԱՆ
ԿՐԿՆԱՎՈՐ ԲԱՂԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԶՈՒԳԱԴՐԱԿԱՆ
ՔՆՆՈՒԹՅՈՒՆ**

ՄԻՐԱՐՓԻ ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ

Բառակրկնությունը թե՛ հայերենում և թե՛ անգլերենում լեզվի բառային կազմը հարստացնելու միջոցներից է: Բառակրկնությամբ հայերենի բառապաշարի հարստացումը եղել է գործուն երևույթ և ուղեկցել մեր լեզվին պատմական զարգացման ընթացքում¹: Հայերենում կրկնավոր բաղադրությունները կազմվում են տարբեր խոսքի մասերի պատկանող բառերի կրկնությամբ, որոնց բաղադրիչները միանում են տարբեր եղանակներով: Մ. Աբեղյանը կրկնավորները համարում է հարադրության մի առանձին տեսակ. «Հարադրության մի առանձին տեսակն է նույն բառերի կրկնությունը, որով կազմվում են կրկնավոր բառերը: Կրկնվում են սովորաբար կարճ՝ միավանկ, երբեմն և երկվանկ բառերը, որոնք գրվում են անջատ, երբեմն միանում են»²:

Կրկնությունների համեմատական-զուգադրական ուսումնասիրությունը կարևոր նշանակություն ունի երկու լեզուների տիպաբանական բնութագրման համար: Այն կարող է ունենալ նաև գործնական նշանակություն երկու լեզուների դասավանդման գործընթացում:

Սույն հոդվածում բառակազմական տերմինների ընտրության հարցում առաջնորդվել ենք Է. Աղայանի³ և Լ. Հովսեփյանի⁴ առաջադրած սկզբունքներով:

Էդ. Աղայանը **վերլուծական** բաղադրությունների մի տեսակ է համարում **կրկնավորները** կամ **բառակրկնությունները**: «Կրկնավոր վերլուծական բաղադրությունները ներկայացնում են նույն բառի փոփոխված կամ անփոփոխ, ամբողջական կամ հատվածական կրկնությունը, ինչպես՝ *արագ-արագ, մեծ-մեծ, հատ-հատ, գունդ-գունդ, զույգ-զույգ, մարդ-մուրդ, սխալ-միայլ, աման-չաման, շիփ-շիտակ, ալար-դալար* և այլն»⁵: Ի տարբերություն **կրկնավոր հարադրությունների՝ կրկնական**

¹ Տե՛ս **Ա. Կարապետյան**, Արդի կրկնավոր համադրական բարդությունների գնահատման հարցի շուրջ, Եր., 2005, էջ 69 :

² **Մ. Աբեղյան**, Հայոց լեզվի տեսություն, Եր., 1974, էջ 146:

³ Տե՛ս **Է. Աղայան**, Ընդհանուր և հայկական բառագիտություն, Եր., 1984, էջ 266:

⁴ Տե՛ս **Լ. Հովսեփյան**, Բառակազմության տիպեր, եղանակներ և միջոցներ (Զահուկյանական ընթերցումներ, 4), Եր., 2009, էջ 107:

⁵ **Է. Աղայան**, նշվ. աշխ., էջ 229:

բարդությունները, ըստ Էդ. Ադայանի, «ներկայացնում են ամբողջական բառի կամ նրա մի մասի կրկնությունը մեկ բառի կազմում, ինչպես՝ *կցսցել, կափկափել, մեծամեծ, չարաչար* և այլն»⁶: Այսպիսով, համադրական կառույցով հանդես եկող կրկնությունները Էդ. Ադայանն անվանել է *կրկնական բարդություններ*, իսկ վերլուծական կամ հարադրական կառույցները՝ *կրկնավոր հարադրություններ*:

Գ. Ջահուկյանը այս բառերին տալիս է **կրկնություն**⁷ անվանումը և չի բաժանում համադրական ու վերլուծական տիպերի, այլ **կրկնություն** անվանման տակ քննում է թե՛ կրկնավոր վերլուծական բաղադրությունները, թե՛ համադրական կրկնական բարդությունները: Ըստ Գ. Ջահուկյանի՝ թեև առաջին հայացքից թվում է, թե կրկնության անդամները հավասար արժեք ունեն, սակայն նրանցից մեկն իրականում կրկնության հիմքն է, իսկ մյուսը՝ նմանակը: Նա կրկնության հիմնական անդամը կոչում է կրկնյալ, իսկ նմանակը՝ կրկնորդ: Ելնելով նրանից, որ կրկնությունների մեծ մասի մեջ առաջին բաղադրիչը կրկնյալն է, սակայն մի շարք դեպքերում իբրև այդպիսին հանդես է գալիս երկրորդ բաղադրիչը, Գ. Ջահուկյանը առանձնացնում է դրանց երկու տիպ՝ AA₁ և A₁A, որոնց մեջ A-ով նշանակված է կրկնյալը, իսկ A₁-ով՝ կրկնորդը: Ժամանակակից հայերենում կրկնության գործուն և արտադրողական տիպը AA₁-ն է⁸:

Հայերենի կրկնությունները կարող են արտահայտել ամենատարբեր իմաստներ⁹՝ **հոգնակիություն** (*գունդ-գունդ, շարք-շարք, փունջ-փունջ*), **բաշխականություն** (*երկու-երկու, գույգ-գույգ, դասակ առ դասակ*), **սաստկություն** (*մեծ-մեծ, սուր-սուր*), **առանձնացում** կամ **մեկուսացում** (*ես ու ես, ինձ ու ինձ, իրեն-իրեն, մենք ու մենք*), **հավաքականություն** (*ալիսս-փալիսս, աման-չաման, մարդ-մուրդ*), **գործողության ժամանակային և տարածական հատկանիշներ** (*ժամանակ առ ժամանակ, մերթ ընդ մերթ, վայրկյան առ վայրկյան, տեղ-տեղ, տուն առ տուն, ըոպե առ ըոպե, քաղաք առ քաղաք*), **փաղաքշանք-նվազականություն** (*բարայիկ-մարայիկ, հեզիկ-նազիկ, սիրունիկ-միրունիկ, տոտիկ-տոտիկ*), **անորոշություն** (*այլ-այլ, այս ու այս, ինչ-ինչ, քանի ու քանի*) և այլն:

Անզլերենի բառակրկնությունները բնորոշ են թե՛ գրական, թե՛ խոսակցական լեզվին, սակայն շատ լեզվաբանների կարծիքով դրանց մեծ մասը բնորոշ է խոսակցական, ժարգոնային բառապաշարային շերտերին և մանկական խոսքին:

⁶ Նույն տեղում, էջ 275:

⁷ Տե՛ս Գ. Ջահուկյան, Ժամանակակից հայոց լեզվի իմաստաբանություն և բառակազմություն, Եր., 1989, էջ 215:

⁸ Տե՛ս նույն տեղը:

⁹ Տե՛ս Է. Ադայան, նշվ. աշխ., էջ 230-231:

Անգլերենում հատկապես գերակշռող են առանձին (կողք կողքի գրվող) և գծիկով բառակրկնությունները, ուստի, այս հանգամանքը հաշվի առնելով, սույն հոդվածում նպատակ ենք դրել համեմատել դրանք հայերենի կրկնավոր վերլուծական բաղադրությունների հետ և վեր հանել երկու լեզուների անվանական կրկնավոր վերլուծական բաղադրությունների միջև եղած ընդհանրություններն ու տարբերությունները՝ քննության առնելով դրանք իրենց բաղադրիչների խոսքիմասային պատկանելության տեսանկյունից, ինչպես նաև դրանց արտահայտած ամենատարբեր իմաստային առումներով:

Հոդվածում հայերեն կրկնավոր բաղադրությունների օրինակները վերցված են «Ժամանակակից հայոց լեզվի բացատրական բառարանից» (հ. 1-4) և Ս. Գալստյանի «Դպրոցական բառակազմական բառարանից», իսկ անգլերենի կրկնավորները՝ A. S. Hornby, Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English և Kh. Grigoryan, Z. Grigoryan, English-Armenian Contemporary Dictionary բառարաններից:

Գ. Ջահուկյանի կարծիքով՝ «Կրկնությունը, ըստ իր բաղադրիչների հետ ունեցած գործառական փոխհարաբերության (խոսքիմասային գործառության), կարող է լինել *համագործառական* և *փոխգործառական* (*համակաղապարային* և *փոխկաղապարային*)»¹⁰: Կրկնությունը համագործառական է այն դեպքում, երբ ունի խոսքիմասային նույն արժեքը, ինչ նրա բաղադրիչները, օրինակ՝ գոյական՝ *ձայն-ձուն*, *ping-pong* «սեղանի թենիս», ածական՝ մասամբ մակբայական գործածությամբ, օրինակ՝ *մեծ-մեծ*, *super-duper* «ընտիր, հրաշալի»: Փոխգործառական կրկնության դեպքում առկա է խոսքիմասային փոխանցում՝ տեղաշարժ մի խոսքի մասից մյուսը. օրինակ, երբ գոյականների կրկնությունից ստացվում է ոչ թե գոյական, ինչպես՝ *աման-չաման*, *գիրք-միրք*, *մարդ-մուրդ*, այլ, ասենք, ածական կամ մակբայ, ինչպես՝ *խումբ-խումբ* (խումբ-խումբ մարդիկ, խումբ-խումբ քայլել), *տեսակ-տեսակ* (տեսակ-տեսակ ուտելիքներ, տեսակ-տեսակ հագնվել) և այլն: Իսկ անգլերենում, օրինակ՝ *hoit* (թռչկոտել, ցատկոտել, աղմուկով խաղալ) բայից ունենք *hoity-toity* ածականը, որ նշանակում է 1. «գոռոզ, մեծամիտ, փքված, ամբարտավան», 2. «կայտառ, աշխույժ, չարաճճի». անցում է կատարվել բայ խոսքի մասից ածականի:

Ըստ բաղադրիչների խոսքիմասային պատկանելության՝ կրկնավոր վերլուծական բաղադրությունները լինում են.

1. Գոյականների կրկնությամբ կազմված բաղադրություններ, որոնք մեծ մասամբ դառնում են ածականներ և մակբայներ՝ **Փունջ-փունջ** *աղջիկներ սարերը ելան, //Վիճակ հանելու աշխույժ երգերով (ՀԹ):* Եվ բազմությունն **ալիք-ալիք** ետ նահանջեց կամուրջով (*ԱԲ*): Գո-

¹⁰ Գ. Ջահուկյան, նշվ. աշխ., էջ 216:

յականների կրկնությամբ են կազմված *բուռ-բուռ, գույն-գույն, գունդ-գունդ, դույլ-դույլ, խումբ-խումբ, կաթիլ-կաթիլ, շարք-շարք, տեղ-տեղ, քայլ-քայլ, քուլա-քուլա* և այլ կրկնավորներ: Այսպիսի կրկնությունների բաղադրիչները երբեմն կապվում են *առ* նախդրով, ինչպես՝ *բառ առ բառ, գունդ առ գունդ, ժամ առ ժամ, խումբ առ խումբ* և այլն: Գոյականներով կազմված կրկնավորները, նայած կիրառության, «ստանում են զանազանության, բազմակիության նշանակություն կամ ցույց են տալիս համազգի բաների հաջորդականություն. ուստի սովորաբար դրվում են հոգնակի գոյականի հետ»¹¹, ինչպես օրինակ՝ *գույն- գույն* շորեր՝ գույնզգույն շորեր, *գունդ-գունդ* գորքեր՝ շատ գնդերից բաղկացած գորքեր, *խումբ-խումբ* մարդիկ՝ բազմաթիվ մարդիկ և այլն:

Ըստ Ա. Մարգարյանի՝ «Գոյականը կրկնվելով՝ կարող է նույնը (գոյական) մնալ: Նման դեպքում այն սաստկական, շեշտված նշանակություն է ստանում»¹², ինչպես՝ *տարիներ-տարիներ, օրեր-օրեր* կամ իմաստային լրացուցիչ երանգներ արտահայտում, ինչպես՝ *աման-չաման, հաց-մաց, մարդ-մուրդ* և այլն:

Անզլերենում նույնպես կան գոյականների կրկնությամբ բաղադրություններ. դրանք բավականին բազմազան են, քանի որ դրանց կրկնությամբ ստացվում են թե՛ գոյականներ ու ածականներ և թե՛ բայեր ու մակբայներ: Գոյականների կրկնությամբ ստացված կրկնավորներ են, օրինակ՝ *arm-in-arm* «թև թևի տված» (մկբ.), *door-to-door* «մուտքից մուտք» (մկբ.), *flip-flop* 1. «մատով սանդալ», 2. «դեպի հետ թռիչք, գլուխկոնձի» (գոյ.), *head-to-head* 1. «ճակատ ճակատի, դեմ դիմաց» (մկբ.), 2. «գրույց, բանավեճ» (գոյ.): Կամ, ասենք, *criss-cross* կրկնությունն ունի գոյականի, ածականի, բայի և մակբայի իմաստ՝ 1.«խաչանշան կամ խոսակց.՝ խաղ մանուկների համար՝ խաչախաղ» (գոյ.), 2. «խաչաձև, խաչաձևված» (ած., մկբ.), 4. «խաչաձև զծեր անել ինչ-որ մի բանի մակերեսին» (բայ): *Tittle* գոյականի կրկնությամբ (երկրորդ բաղադրիչի հնչունափոխված տարբերակով) ստացվել է *tittle-tattle* կրկնավորը, որը երկարժեք¹³ է՝ 1. դատարկաբանություն, շատախոսություն (գոյ.), 2. դատարկաբանել, շաղակրատել (բայ):

2. Ածականների կրկնությամբ կազմված բաղադրություններ, որոնցից հայերենում ստացվում են ածականներ՝ *Աղջի, բախտավոր, // Երնեկ քու սերին, // Քու սարի սովոր սև-սև աչքերին (ՀԹ)* և սաստկական մակբայներ՝ *Է՛յ, աստղեր, աստղեր, // Երկնքի աչքեր, // Որ այդպես վառ-վառ, ժրպտում էք պայծառ (ՀԹ)*:

«Այդպիսի կրկնավորները սաստկացնում են ածականների իմաստ-

¹¹ Մ. Աբեղյան, նշվ. աշխ., էջ 146:

¹² Ա. Մարգարյան, Ժամանակակից հայոց լեզու, Եր., 1990, էջ 57:

¹³ Տե՛ս և **Խաչատրյան**, Խոսքիմասային տարարժեքությունն արդի հայերենի կայուն կապակցություններում, Եր., 1996, էջ 85:

տը, ստանում են բազմակիության նշանակություն, իսկ մակբայական գործածության դեպքում ցույց են տալիս գործողության հատկանիշ, հատկանիշի բարձր աստիճան»¹⁴: Այսպես՝ *երկար-երկար ոտքեր* (ած.), *երկար-երկար պատմել* (մկբ.), *տաք-տաք կարկանդակներ* (ած.), *տաք-տաք հագնվել* (մկբ.) և այլն: Թե՛ հայերենում և թե՛ անգլերենում բազմաթիվ են ածականների կրկնությամբ բաղադրությունները: Այսպես՝ հայերենում ունենք՝ *առատ-առատ, բարակ-բարակ, բարդ-բարդ, դեղին-դեղին, երկար-երկար, կանաչ-կանաչ, կլոր-կլոր, հպարտ-հպարտ, մեծ-մեծ, նեղ-նեղ, նոր-նոր, վառ-վառ, ուրախ-ուրախ, փոքր-փոքր, քաջ-քաջ* և այլն:

Անգլերենում ածականների կրկնությամբ ստացված կրկնությունների օրինակներ են՝ *airy-fairy* «երազկոտ, անգործնական», *artsy-fartsy* «հավակնոտ», *easy-peasy* «շատ հեշտ», *itty-bitty/itsy-bitsy* «շատ փոքր», *super-duper* «ընտիր, հրաշալի», *teensy-weensy* (խսկց.) «փոքրիկ» և այլն:

3. Թվականների կրկնությամբ հայերենում կազմվում են այնպիսի կրկնավորներ, որոնք արտահայտում են բաշխականության, բազմակիության իմաստ: Բաշխական թվականները կազմվում են քանակական թվականների կրկնությամբ, ինչպես՝ *հազար-հազար, հարյուր-հարյուր, մեկ-մեկ, տասը-տասը* և այլն: Օրինակ՝ *Տղաները չորս-չորս մտնում էին սենյակ*: Այս կաղապարով կազմված կրկնավորները ավելի հաճախ ունեն մակբայական իմաստ և դրվում են բայերի վրա: Դա առանձնապես ցայտուն է արտահայտվում *մեկ* թվականի դեպքում՝ *մեկ-մեկ* երևում է (ժամանակի մակբայ՝ *երբեմն* նշանակությամբ)¹⁵, օրինակ՝ *Մեկ-մեկ թափվում էին տերևները, ինչպես չորացած բառեր (ՀԳ)* (չափ ու քանակի մակբայ):

Անգլերենում թվականների կրկնությամբ կազմված կրկնությունների օրինակներ են *six-over-six* «և՛ վերևի, և՛ ներքևի մասերում վեցական ապակի ունեցող պատուհան» (գոյ.), *six-o-six* (խսկց.) «վեց հարյուր վեց՝ սիֆիլիսի դեմ դեղամիջոց» (գոյ.), *six-on-six* «կանանց բասկետբոլի հին տեսակ, որում հինգի փոխարեն վեց խաղացող կա» (գոյ.):

4. Դերանունների կրկնությամբ ևս կազմվում են տարբեր իմաստներ արտահայտող կրկնավորներ: Ըստ Ա. Մարգարյանի դասակարգման՝ անձ նշանակող դերանուններից կազմված կրկնավորներն ունեն առանձնության, առանձնակիության իմաստ¹⁶, ինչպես՝ *ես ու ես, ինձ ու ինձ, ինքք-ինքք, իրեն-իրեն, մենք ու մենք, ո՞վ-ո՞վ, քեզ ու քեզ* և այլն: *Երբեմն էլ անտառում ցախ հավաքելիս, երբ մի քիչ ծանր է լինում շա-*

¹⁴ Գ. Ամբարդարյան, Կրկնավորների խոսքիմասային վերլուծությունը, «Հայոց լեզու և գրականություն», 7-8, Եր., 1987, էջ 374:

¹⁵ Տե՛ս Գ. Վարդանյան, Ժամանակակից հայերենի անվանական վերլուծական բառակազմությունը, Եր., 2010, էջ 48:

¹⁶ Տե՛ս Ա. Մարգարյան, նշվ. աշխ., էջ 58:

լակը, **իրեն-իրեն** թոնթոնում է Բաղին (ՄԲ):

Կան նաև հատկանիշի իմաստ ունեցող դերանուններից կազմված կրկնավորներ, որոնք արտահայտում են բառիմաստի սաստկացում, օրինակ՝ *ամեն-ամեն, բոլոր-բոլոր, ինչքան-ինչքան, որքան-որքան, քանի-քանի* և այլն: **Քանի~քանի**՝ մարդ կորավ իր տանից, // **Քանի~քանի**՝ մարդ դառավ մարդասպան (ՀԹ):

Կան նաև կրկնավորներ, որոնք բազմակիության, զանազանության, անորոշության կամ այլ իմաստ են արտահայտում, օրինակ՝ *այնպես-այնպես՝ Այս ամենը այնպես-այնպես տխուր էր, որ շարտեցի հանգած ծխախոտս (ՀԳ), ինչ-ինչ՝ Ընկերների միջև ինչ-ինչ պատճառներով հակակրանք էր ծագում (ՄԶ)* և այլն:

Անգլերենում ևս կան դերանունների կրկնությամբ կազմված կրկնավորներ՝ *such and such* «այսինչ» (արտահայտում է առարկայի չտարբերակված հատկանիշ), օրինակ՝ *«They agreed to meet at such and such an hour»* - «Նրանք պայմանավորվեցին հանդիպել այսինչ ժամին», *one on one* 1. «մեկմեկու դեմ (մարտում)», 2. «մենամարտ», *one-one* «մեն-մենակ»:

5. Մակբայների կրկնությամբ կազմված կրկնավորները հիմնականում սաստկական նշանակություն են արտահայտում, ինչպես օրինակ՝ *անջատ-անջատ, առանձին-առանձին, արագ-արագ, երբեմն-երբեմն, ընդհատ-ընդհատ, հազիվ-հազիվ, մերթ-մերթ, մոտիկ-մոտիկ, շտապ-շտապ, շուտ-շուտ, վեր-վեր, ուշ-ուշ* և այլն: Անգլերենում ունենք, օրինակ՝ *out and out* 1. «լիակատար, վճռական, կտրական» (աձ.), 2. «անկասկած» (վերաբ.), *too-too* 1. «չափազանց անբնական» (աձ.), 2. «չափից դուրս անբնական ձևով» (մկբ.):

6. Հայերենում ձայնարկությունների կրկնությամբ արտահայտվում է սաստկական իմաստ, օրինակ՝ *ա~խ-ա~խ, ամա~ն-ամա~ն, հա~հա~հա, հա~յ-հա~յ, հե~յ-հե~յ, վա~յ-վա~յ, վա~խ-վա~խ, վի~շ-վի~շ, վո~ւ-վո~ւ* և այլն: Երկու լեզուների միջև ընդհանրություններից մեկն էլ այն է, որ կրկնություններ են կազմվում ձայնարկությունների առանձին տեսակի՝ բնաձայնությունների միջոցով, ինչպես օրինակ՝ հայերենում՝ *թը՛ խկ-թը՛ խկ, թը՛ռ-թը՛ռ, թը՛փ-թը՛փ, կըլթ-կըլթ, կը՛ռ-կը՛ռ, կո՛ւ-կո՛ւ, հա՛ֆ-հա՛ֆ, չը՛փ-չը՛փ, թըրը՛ խկ հա թըրը՛ խկ, չըրը՛ խկ հա չըրը՛ խկ* և այլն: Անգլերենում նույնպես կա «onomatopoeic repetition»՝ նմանաձայնական, բնաձայնական կրկնություն, սակայն շատ տարածված չէ: Այդպիսի կրկնություններ են, օրինակ՝ *blah-blah* «ձանձրալի, անհետաքրքիր» կամ «և այլն, և այլն», *ding-dong* «զանգերի դողանջ», *flip-flap* «հարվածի անընդհատ, կրկնվող ձայն», *hush-hush* «զաղտնի, ծածուկ», *pooh-pooh* «ծաղրել, ծիծաղել, արհամարհանքով արտահայտվել», *ting-tang* «զանգակի ձայն, զնգոց»: Այսպիսի կրկնությունների շարքին են դասվում նաև մանկական այնպիսի բառեր (nursery words), ինչ-

պիսիք են՝ *choo-choo* «պու-չրկ-չրկ (գնացքի մանկական անվանում)», *night-night* «բարի գիշեր», *Pops-Pops* «հայրիկ», *quick-quack* «բադ» և այլն:

Ըստ բաղադրիչների կապակցման եղանակի՝ անվանական վերլուծական կրկնավոր բաղադրությունները երեք խմբի են բաժանվում՝ **հարակցական, շաղկապական և նախորդական**¹⁷:

1. **Հարակցական** կրկնավորները գրվում են գծիկով, և, ինչպես տեսնում ենք, երկու լեզուներում էլ դրանք բազմաթիվ են, օրինակ՝ *հայերենում՝ այլակ-այլակ, գող-գող, գլոր-գլոր, դես-դեն, երամ-երամ, թաց-թաց և այլն*:

Անգլերենի կրկնավորների զգալի մասը գրվում է գծիկով, ինչպես՝ *fiddle-diddle* 1. «անհեթեթություն, աննշան բաներ, չնչին բաներ» (գոյ.), 2. «անհանգստանալ, մտահոգվել չնչին բաներով» (բայ), *namby-pamby* 1. «անուժ, դյուրագգաց» (ած.), 2. «անուժ, դյուրագգաց մարդ» (գոյ.), *pitter-patter* 1. «հաճախակի/թեթև թխկթխկոց» (գոյ.), 2. «հաճախակիորեն և թեթև թխկթխկացնել» (բայ), *tutti-frutti* «մրգերով ու չրեղենով պաղպաղակ», *willy-nilly* «կամա-ակամա, ուզած-չուզած» և այլն:

2. **Շաղկապական** կրկնությունների բաղադրիչները հայերենում կազմվում են **ու, և** շաղկապներով: Դրանք լինում են.

ա. գոյականներով՝ *դար ու դար, ծակ ու ծուկ, շախ ու շուխ, շատ ու շուռ, սուտ ու մուտ* և այլն:

բ. ածականներով՝ *ավելի ու ավելի, անծիր ու անծիր, բարձր ու բարձր, բյուր և բյուր, մեծ ու մեծ, նոր ու նոր, շատ և շատ* և այլն:

գ. թվականներով՝ *հազար ու հազար, հարյուր ու հարյուր*:

դ. դերանուններով՝ *այս ու այս, ես ու ես, ինձ ու ինձ, մենք ու մենք, ով ու ով* և այլն:

ե. մակբայներով՝ *երբեք ու երբեք, շատ ու շատ, վար ու վար, վեր ու վեր* և այլն:

Անգլերենում շաղկապական կրկնավորները կազմվում են *and* նախորդով, ինչպես՝ *body an body* «սուսերամարտ» (այստեղ «an»-ը «and»-ի կրճատված ձևն է), *half and half* 1. «երկու հյութերի հավասար խառնուրդ» (գոյ.), 2. «կես-կես, հավասարապես» (մկբ.), *so and so* 1. «մի մարդ կամ իր, որի անունը կոնկրետ չի նշվում, այսինչ, այնինչ» (գոյ.), 2. «սրիկա, անպիտան» (ած.), *such and such* «այսինչ», *out and out* «լիակատար, վճռական, կտրական» (ած.), 2. «անկասկած» (վեր.):

3. **Նախորդական** կրկնավորները գուտ գրական ձևեր են և արդի արևելահայերենին են ժառանգվել գրաբարից: Դրանք են *առ, ընդ և ի* նախդիրներով կազմված կապակցությունները: Ժամանակակից արևելահայերենում *ընդ* նախորդով կազմությունները սակավաթիվ են, քանի որ արդեն վերածվել են կցական բարդությունների, ինչպես՝ *դեմ առ*

¹⁷ Տե՛ս Է. Աղայան, նշվ. աշխ., էջ 231:

դեն/դեմառդեն, մեջ առ մեջ/մեջառմեջ, մերթ ընդ մերթ/մերթընդմերթ, մի առ մի/միառմի, փոխ առ փոխ/փոխառփոխ: Այսպիսով, ժամանակակից հայերենում ավելի շատ հանդիպում են *առ* նախդրով, երբեմն էլ *ի* նախդրով կրկնություններ, օրինակ՝ *էջ առ էջ, թավալ առ թավալ, ժամ առ ժամ, ժամանակ առ ժամանակ, լեզեռն առ լեզեռն, իսավ առ իսավ, ծաղիկ առ ծաղիկ, կաթիլ առ կաթիլ, կես առ կես, կետ առ կետ, կտոր առ կտոր, հարյուր առ հարյուր, ճյուղ առ ճյուղ, մեկ առ մեկ, շաբաթ առ շաբաթ, սակավ առ սակավ, տատ առ տատ, տող առ տող, տուն առ տուն, բույս առ բույս, օր առ օր, փոխ ի փոխ, կաղ ի կաղ, շար ի շար, ծալ ի ծալ* և այլն:

Անգլերենում նույնպես կան նախդիրներով կազմված կրկնավորներ, օրինակ՝ *to* նախդրով¹⁸՝ *day-to-day* «ամենօրյա», *heart-to-heart* «մտերմիկ, անկեղծ», *in* նախդիրով՝ *arm-in-arm* «թև թևի», *on* նախդրով՝ *chest-on-chest* (ամրկ.) «բարձր կոմոդ` արկղերով/դարակներով պահարան», *by* նախդրով՝ *step-by-step* «քայլ առ քայլ» և այլն:

Ինչպես հայերենում, այնպես էլ անգլերենում կան *անհնչյունափոխ* և *հնչյունափոխված* կրկնություններ: «Փոփոխված ձևերով կրկնությունների դեպքում սովորաբար փոխվում է երկրորդ բաղադրիչը, որը սովյալ դեպքում հանդես է գալիս որպես *կրկնորդ* (ըստ Գ. Ջահուկյանի եզրույթի), իսկ առաջինը հիմնականում *կրկնյալն է*: Առաջին բաղադրիչի փոփոխության դեպքերն ավելի քիչ են և նվազ բազմազան»¹⁹:

Փոփոխված ձևերով կրկնություններում տեղի են ունենում հնչյունական հետևյալ փոփոխությունները.

1. Երկրորդ բաղադրիչի ձայնավորի կամ ձայնավորների փոփոխություն. հիմնականում գործում են *ա>ու*, *ա>ի*, *ե>ու* փոփոխությունները, ինչպես օրինակ՝ *թախկ ու թուխկ, ծակ-ծուկ, մանր-մունր, շախ ու շուխ, տաշ-տուշ, վաշ ու վիշ, փասա-փուսա, ձեն-ձուն, չեմ-չում* և այլն (մեկ ձայնավորի փոփոխությամբ), *աղքատ-ուղքուտ, լակոտ-լուկուտ, ջահել-ջուհուլ, փալաս-փուլուս* (երկու ձայնավորի փոփոխությամբ): Այս կրկնավորներն արտահայտում են հոգնակիության, սաստկության, հավաքականության ու որոշ չափով նաև քամահրական, նվաստական իմաստներ:

Անգլերենում ևս կան այնպիսի կրկնավորներ, որոնց հիմնականում բնորոշ են [i]-[æ] և [i]-[o] հնչյունափոխությունները: Այսպիսի կրկնություններն անգլերենում կոչվում են *ablaut combinations* (ձայնափոխության ենթարկված կապակցություններ), ինչպիսիք են, օրինակ՝

¹⁸ Տե՛ս **G. H. Ambardaryan**, *Semantic-Typological Analysis of Reduplicated Formations* (based on the material of the Armenian, Russian, English Languages)/Second Edition/ Gyumri, 2013, էջ 58:

¹⁹ **Գ. Վարդանյան**, նշվ. աշխ., Եր., 2010, էջ 33:

[i]- [æ]- *chit- chat, flim-flam, mish-mash, pitter-patter, shilly-shally* և այլն:

[i]- [o]- *clip-clop, ding-dong, flip-flop, hip-hop, ping-pong, tick-tock* և այլն:

2. Երկրորդ բաղադրիչի բառասկզբի բաղաձայնը փոխարինվում է մեկ այլ բաղաձայնով. հիմնականում այն փոխվում է *ւ*-ի, ինչպես, օրինակ՝ *բան-ման, բարակ-մարակ, խոլոր-մոլոր, ծուխ ու մուխ, ծուռտիկ-մուռտիկ, հեզիկ-մեզիկ, հորով-մորով, շլդիկ-մլդիկ, շորոր-մորոր, չալիկ-մալիկ, սուտ-մուտ, սեիկ-մեիկ, փոքր-մոքր, քաղցր-մեղցր* և այլն: Մի շարք դեպքերում բառասկզբի բաղաձայնը փոխվում է այլ բաղաձայնի, ինչպես, օրինակ՝ *գրոց-բրոց, զիզի-բիզի/պիզի, թոի-վոի, լոթի-փոթի, կոկլիկ-սոկլիկ, պարապ-սարապ, սուսիկ-փուսիկ* և այլն:

Անգլերենում բազմաթիվ են այն կրկնավորները, որոնցում երկրորդ բաղադրիչի առաջին բաղաձայն հնչյունը փոխարինվում է որևէ այլ բաղաձայնով: Անգլերենում սրանք շատ են հանդիպում հանգավորված կապակցությունների (rhyme combinations)²⁰ շարքում, ինչպես, օրինակ՝ *hocus-pocus* 1. «աչքակապություն, խաբեություն», 2. «աճպարարություն», *hurry-scurry* «վազվազ, իրարանցում», *rowdy-dowdy* «կռվարար, կոպիտ», *super-duper* «ընտիր, հրաշալի», *hoity-toity* 1. «գոռոզ, մեծամիտ, ամբարտավան», 2. «կայտառ, աշխույժ, չարաճճի» և այլն: Հանգավորված կապակցությունների բաղադրիչներից շատերը կեղծ, շինծու ձևույթներ են, որոնց մոտ 40 %-ը պատճառաբանված չէ:

3. Երկրորդ բաղադրիչի սկզբում ավելանում է որևէ բաղաձայն հնչյուն՝ մեծ մասամբ *մ* հնչյունը, որոշ դեպքերում էլ *չ, ճ, պ* և այլ բաղաձայններ՝ *աղբատ-մաղբատ, աման-չաման, առակ-պառակ, ավել-մավել, ընկեր-մրնկեր, օրենք-մօրենք* և այլն: Անգլերենում նույնպես ունենք կրկնություններ, որոնց երկրորդ բաղադրիչի սկզբում ավելանում է մի որևէ բաղաձայն. դրանք պատկանում են վերոնշյալ հանգավորված կրկնությունների թվին, ինչպես, օրինակ՝ *airy-fairy* «երազկոտ, անգործնական», *argy-bargy* «բանավեճ», *argle-bargle* «շատախոսություն, դատարկաբանություն, զագրախոսություն», *easy-peasy* «շատ հեշտ», *okey-dokey* «շա՛տ լավ, եղա՛վ» և այլն:

4. Առաջին բաղադրիչի սկզբում ընկնում է առաջին բաղաձայնը. ինչպես՝ *ալար-դալար, ալան-թալան, ալաս-փալաս, ախտ ու բախտ, ալաս-պակաս, այլուն-փայլուն, ապաղ-ճապաղ, առոք-փառոք, ավալ-թավալ, արալ-մարալ, արան-շարան, արար-վարար, արուն-գարուն* և այլն:

5. Հայերենում հաճախ «առաջին եզրը ներկայացնում է մեկ վանկ, որի սկզբի բաղաձայնն ու հաջորդող ձայնավորը կրկնվող բառինն են, իսկ երրորդ բաղաձայն հնչյունն է *փ* կամ *ս*, ինչպես՝ *ճեփ-ճերմակ,*

²⁰ Տե՛ս **Арнольд И. В.** Лексикология современного английского языка. М., 1986, էջ 130.

սեփ-սն, սիփ-սպիտակ... շիփ-շիտակ, լեփ-լեցուն, լիփ-լիքք, կափ-կանաչ, կափ-կապույտ, կափ-կարմիր, կաս-կարմիր...»²¹: Այսպիսի կառույցներն ունեն սաստկական իմաստ, ինչպես, *ճեփ-ճերմակ* «շատ ճերմակ», *տիփ-տկլոռ* «ամբողջովին տկլոռ» և այլն: Վերջին երկու կառույցները անգլերենի մեր ընտրանքում չեն հանդիպում:

Ինչպես երևում է երկու լեզուների կրկնությունների վերը բերված օրինակներից, շատ են ընդհանրությունները դրանց բաղադրիչների խոսքիմասային պատկանելության տեսանկյունից. երկու լեզուներում էլ կրկնություններ են կազմվում **գոյական+գոյական, ածական+ածական, թվական+թվական, մակբայ+մակբայ, ձայնարկություն (բնաձայնություն)+ձայնարկություն (բնաձայնություն), դերանուն+դերանուն կաղապարներով**: Շատ են նաև ընդհանրությունները կրկնությունների արտահայտած իմաստների առումով. և՛ անգլերենում, և՛ հայերենում կրկնություններն արտահայտում են.

1. **Սաստկություն**՝ ինչպես օրինակ, հայերենում՝ *բարդ-բարդ, թուխ-թուխ, մեծ-մեծ, սուր-սուր, տաք-տաք, չոր-չոր, իսկ անգլերենում՝ clever-clever* «իրեն շատ խելացի համարող», *fast-fast* «շատ արագ, չափազանց արագ», *mine-mine* «հենց իմը, լիովին իմը», օրինակ՝ «*This car isn't mine-mine, it's my parents*», «*Այս մեքենան միայն իմը չէ, այն ծնողներիս է պատկանում*», *tip-top* «շատ լավը, գերազանց, առաջնակարգ», *too-too* 1. «չափազանց անբնական» (ած.), 2. «չափից դուրս անբնական ձևով» (մկբ.):

2. **Փաղաքշանք-նվազականություն**, ինչպես՝ *թելիկ-մելիկ, խորոտիկ-մորոտիկ, կոկլիկ-տոկլիկ, ճստիկ-պստիկ, սեիկ-մեիկ, տոտիկ-տոտիկ* և այլն: Անգլերենում՝ *itsy-bitsy* «մանրիկ, պստիկ, պուճուրիկ», *teeny-weeny* «փոքրիկ-մոքրիկ», *titty-totty* «շատ փոքրիկ», *tootsie-wootsie* (խսկց.) «սիրելիս, անուշիկս» և այլն:

3. **Հավաքականություն, հոգնակիություն**՝ *աման-չաման, գիրք-միրք, հավ-մավ, հաց-մաց, մարդ-մուրդ* և այլն: Անգլերենում ունենք, օրինակ, *knick-knackery* «ամեն տեսակ զարդարանք, պաճուճանք», *pretty-pretty* «արդուզարդ, պաճուճանք», *ribble-rabble* «ամբոխ», *riff-raff* «հասարակության թափթփուկները, տականքները»²² և այլն:

4. **Անորոշություն**՝ *այլ-այլ, այս ու այս, բան-ման, ինչ-ինչ, քանի ու քանի* և այլն: Անգլերենում անորոշություն արտահայտող կրկնությունները թեև շատ մեծ թիվ չեն կազմում, բայց կան այդպիսիք, ինչպես՝ *higgledy-piggledy* «խառնաշփոթ, անկարգ, խառնիճաղանջ, խառնաշփոթ վիճակում», *hobble-bobble* «խառնաշփոթ», *hodge-podge* (փխբ.) «ամեն տեսակ բան, խառնիխուռն բաներ», *mixty-maxty* «շիլափնթոր, շիլաշփոթ վիճակում», *shilly-shally* 1. «անվճռականություն հանդես բերել,

²¹ Է. Աղայան, նշվ. աշխ., էջ 234:

²² G. Ambardaryan, նշվ. աշխ., էջ 129:

տատանվել, վարանել» (բայ), 2. «տատանում, վարանում» (գոյ.), *tag-rag* «ինչպես պատահի, խառնիխուռն ձևով», *such and such, so and so* «այսինչ-այսինչ» (մի մարդ կամ իր, որի անունը կոնկրետ չի նշվում), *topsy-turvey* «տակնուվրա եղած, գլխիվայր շրջված, (փխբ.) խառնաշփոթ, քառսային, խառնիխուռն» և այլն:

5. **Մարդկանց արտաքին, հոգեկան, մտավոր, բարոյական հատկանիշներ՝** *բարի-բարի, հպարտ-հպարտ, սիրուն-սիրուն, տխուր-տխուր, ուրախ-ուրախ* և այլն: Անգլերենում՝ *fuddy-duddy* «հնաոճ, փնթփնթան, բծախնդիր մարդ», *hoddy-doddy* «հիմար, ծիծաղելի մարդ», *hoity-toity* «գոռոզ, մեծամիտ, փքված, ամբարտավան», *huff-snuff* «դաժան, սպառնացող», *hum-drum* «ձանձրալի, անհետաքրքիր մարդ», *niffy-naffy* «ինքնահավան, գոռոզ, մանրախնդիր մարդ», *niminy-piminy* «սեթևեթ, կոտրատվող», *ram-stam* «թեթևամիտ, փոփոխական, անկայուն մարդ», *randy-dandy* «բոի, անշնորհք, կովարար կին», *ranty-tanty* «ջղային, ցասկոտ», *namby-pamby* «անվճռական, անվստահ», *nipperty-tipperty* «անկայուն բնավորությամբ մարդ» և այլն:

Այսպիսով, երկու լեզուներում էլ բազմաթիվ են կրկնությունների արտահայտած իմաստները: Ամենատարբեր ոճական և իմաստային երանգավորումները բնորոշ են ինչպես գրական, այնպես էլ խոսակցական լեզվին:

Համառոտագրություններ.

ԱԲ՝ Ակսել Բակունց

ՀԳ՝ Հովհաննես Գրիգորյան

ՀԹ՝ Հովհաննես Թումանյան

ՍԶ՝ Ստեփան Զորյան

Բանալի բառեր – բառակազմություն, վերլուծական կրկնավոր բաղադրություններ, հնչյունափոխություն, բառաբարդում, կադապար, բաղադրիչ, իմաստային դաշտ

СИРАПИИ КАРАПЕТЯН – Номинальные аналитические редупликаты в армянском и английском языках. – В статье исследуются структурные и семантические особенности номинальных аналитических редупликатов в армянском и английском языках, выявляется сходство и различие в этих словообразовательных конструкциях, а слова анализируются с точки зрения морфолого-категориальной (частеречной) принадлежности составных компонентов. Также рассматриваются семантические схождения между соответствующими словообразовательными единицами двух языков. Выявленные особенности имеют существенное значение для структурной и типологической характеристики каждого из них.

Ключевые слова: словообразование, аналитические редупликаты, чередование звуков, словосложение, модель, компонент, семантическое поле

SIRARPI KARAPETYAN – *Comparative Analysis of Nominal Analytical Reduplicatives in the English and Armenian Languages.* – The article deals with the structural and semantic peculiarities of nominal analytical reduplicatives in the Armenian and English languages. The aim of the article is to reveal the similarities and differences in the mentioned word-formation constructions and to analyse the components of these words from morphological-categorial (to which part of speech they belong) point of view. The article also deals with the semantic differences between the corresponding word-formation units in the given two languages. The peculiarities revealed have important significance to the structural and typological characterization of the languages under study.

Key words: *word-building, analytical reduplicatives, sound interchange, compounding, pattern, component, semantic field*